

## САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРА м. ІВАНО-ФРАНКІВСЬК: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

*У статті розглядається сакральна архітектура м. Івано-Франківськ. Приділено особливу увагу характеристиці сакральних об'єктів м. Івано-Франківськ, яка є складовою частиною історико-культурної спадщини України. Подається аналіз окремих аспектів досліджень церков м. Івано-Франківськ. Розкривається питання щодо перспектив використання культових споруд Івано-Франківська для потреб туризму й екскурсійної діяльності на території Івано-Франківської області.*

**Ключові слова:** сакральна архітектура, пам'ятки архітектури, культурна спадщина.

У багатій історико-культурній спадщині України визначне місце належить пам'яткам сакральної архітектури.

Обласний центр Прикарпаття у 2012 році урочисто відзначив 350-річний ювілей. Культові споруди м. Івано-Франківськ мають багатовікову історію і тісно пов'язані з історичним минулим краю. Вони впродовж десятиліть привертали увагу як іноземних, так й українських дослідників. До цього типу пам'яток належать собори, церкви, костели та синагоги.

Найдавніші сакральні пам'ятки архітектури м. Івано-Франківськ, які залишилися збереженими в історичній частині міста, є не лише суто регіональною цінністю, а й складовою частиною історико-культурної скарбниці України, надбанням світової цивілізації.

Сьогодні в межах міста під охороною держави перебуває 3 сакральні пам'ятки національного значення та понад 10 пам'яток архітектури місцевого значення.

В останні роки дослідження пам'яток сакральної архітектури м. Івано-Франківськ присвячені роботи І.Бондарева, М.Вуянко, Б.Гаврилів, М.Головатого, В.Грабовецького, В.Мельника. Актуальними залишаються питання, пов'язані з охороною культурної спадщини, збереженням і використанням її для потреб туризму.

Мета статті – проаналізувати сакральну архітектуру м. Івано-Франківськ і визначити перспективи її використання для потреб туризму.

На майдані А.Шептицького до цього часу збереглися сакральні архітектурні пам'ятки, що створили унікальний архітектурний ансамбль Івано-Франківська. Це – греко-католицька катедральна церква (катедральний собор) і Колегіальний костел Пресвятої Діви Марії.

Архітектурною довершеністю постає перед нами в усій своїй монументальній красі храм Воскресіння Христового.

Як свідчить історична хроніка, будівництво храму розпочалося 1720 р. і завершилося через 9 років. Вибудований він за кошти Юзефа Потоцького та його дружини Вікторії з Лещинських. У день св. Вікторії в 1729 р. у костелі відбулася перша відправа перед вівтарем св. Станіслава Костки в присутності дружини Юзефа. Тоді він складався з головного й двох бічних нефів, у яких розмістилося 7 каплиць<sup>1</sup>.

Внутрішнє обладнання й оздоблення костелу було справою і заслугою Вікторії. Її подарунком став не тільки образ св. Станіслава, але й Великий вівтар Непорочного Зачаття Найсвятішої Діви Марії в стилі рококо<sup>2</sup>.

Крім цього, під впливом своєї матері Софії Косаківської зробила живописну копію з образу Божої Матері Ченстоховської. Брат Вікторії виставив у костелі вівтар

св. Франциску Боргішу, а син, смоленський воєвода Станіслав Потоцький, придбав для костелу образ св. Лойоли – засновника чину єзуїтів<sup>3</sup>.

Після перших відправ у новобудові виявилось, що через брак коштів і поспішність у роботі стіни дали тріщини, а тому через аварійність споруду розібрали (1752 р.). Наступного року було розпочато нове будівництво, яке тривало 10 років.

Тепер спорудження велося під керівництвом інженера-фортифікатора магната Станіслава Потоцького, він також брав участь у спорудженні укріплень у Кам'янець-Подільському й Ченстохові, йому допомагав інженер-архітектор Х.Дальке, який тоді займався вдосконаленням фортифікації нашого міста<sup>4</sup>.

Збудований у 1763 р., кафедральний собор є витвором австро-баварської архітектурної школи й виділяється чіткою композицією основних об'єктів, пропорційністю, строгим ордером і стриманістю пластичної обробки стін, у чому явно простежуються риси бароко. Стрункий силует головного фасаду доповнюють шатровидні завершення веж, запозичені з гуцульської дерев'яної архітектури. Вони з'явилися після ремонту замість раніше існуючих барочних бань<sup>5</sup>.

Під час реконструкції колишнього єзуїтського костелу (перебудова й обнова тривали з 1885 до 1927 рр.), коли він став українським греко-католицьким єпархіальним собором, храм було обновлено як зовнішньо, так і внутрішньо. Частково храм реставровано вже за першого єпископа Юліана Пелеша.

Подальша реконструкція собору продовжувалася за часів, коли єпископами-ординаріями були Юліян Куїловський, Андрей Шептицький і Григорій Хомишин<sup>6</sup>.

Інтер'єр кафедрального собору був розмальований під керівництвом відомого польського живописця Юліуша Макаревича (1854–1936) спільно з українськими художниками Модестом Сосенком (1875–1920) та Антоном Монастирським (1878–1969)<sup>7</sup>.

Споруджений і розмальований п'ятирусний іконостас був акуратно різьблений і багато позолочений. На жаль, невідомі імена тих талановитих різьбярів, які виконували обрамлення царських врат, намісних ікон, бічних вівтарів і постаті святих. Живописні ікони розмальовували в основному Модест Сосенко й Антон Монастирський<sup>8</sup>.

Інтер'єр церкви Святого Воскресіння надзвичайно вишуканий і багатий своїм образотворчим мистецтвом. Значну цікавість викликає іконостас. Він споруджений як передвітарна перегородка з довершеними формами й конструкцією.

Іконостас складається з п'яти горизонтальних і верхнього арочного ярусу, а також двох бічних вівтарів, що доповнюють його та підсилюють враження органічної єдності з інтер'єром. Складний декор включає найрізноманітніші орнаменти й мотиви та поєднує в собі традиції бароко, риси рококо<sup>9</sup>.

Найцікавішими й найскладнішими у виконанні іконостасу є царські врата. Пишна ажурна різьба, поєднання виноградної лози з картушем. Згідно з каноном, на вратах зображені євангелісти. Своєрідним є останній деісусний ряд іконостаса. Він складається із шести ікон, на яких зображені в повний ріст дванадцять апостолів, а також основна ікона із зображенням Христа Вседержителя.

Багатий декор собору витриманий у стилі класицизму, хоч окремі мотиви взяті з попередніх стилів – ренесансу й бароко. До стилю бароко відносяться позолочені скульптури й архітектура завітарного ретабла (колишнього римо-католицького вівтаря) з колонами й розчленованою навпіл угорі аркою.

Інтер'єр собору відзначається простотою та ясністю просторових рішень. Ефектну декорацію інтер'єру доповнює барочна скульптура головного вівтаря, де в експресивних позах розташовані фігури ангелів, святих й апостолів<sup>10</sup>.

## Дохристиянські старожитності та пам'ятки християнської культури в Карпатах

Кафедральний собор Воскресіння Господнього є типовою базилікою з трьома навами, невеликим притвором, увінчаний двома триступінчатими шатровими вежами, які за своїми формами й силуетом не мають аналогів в українській храмовій архітектурі. Головний фасад собору членований пілястрами й нішами, а в нішах установлені в 1997 р. скульптури хрестителів України – блаженної княгині Ольги й рівноапостольного князя Володимира. В окремій ніші – горельєф із зображенням митрополита Андрея Шептицького, який у 1899–1901 рр. був станіславівським єпископом<sup>11</sup>.

Найдавнішою й особливо цінною архітектурною пам'яткою м. Івано-Франківськ є Колегіальний костел Непорочного Зачаття Діви Марії, Андрія і Станіслава (1672–1703). Ця барокова пам'ятка в минулому виконувала функції родинної усипальниці Потоцьких – засновників станіславівської фортеці. Колегіата належить до рідкісних на теренах Галичини архітектурного типу хрестово-купольних тринавних костелів французької архітектурної школи XVII ст. З мистецького погляду ця архітектурна пам'ятка є, можливо, найкращою в Івано-Франківську<sup>12</sup>.

Спочатку римо-католицька колегіата була дерев'яною. У 1670 р. почалося будівництво родинного парафіяльного костелу Потоцьких із дзвіницею за проектом і керівництвом інженерів-фортифікаторів Ф.Корассіні й К.Беное. В основному будівництво було закінчено в 1703 р. Це був тринефний костел з трансептом (поперечні нефи, що під прямим кутом перетинають головний поздовжній неф) у стилі бароко. Фасад з барочним фронтоном і двома симетричними баштами та доричними й корінфськими ордерами<sup>13</sup>.

Його поземний план базується на зовнішньому прямокутнику з вписаним до середини латинським хрестом, який утворюється перетином головної нави й трансепту. У кутових “пазухах” між трансептом і пресвітерієм прибудовано два службові приміщення – захрестію та ризницю. Над середохрестям підноситься мурована баня, підніжжям якої є чітко окреслене коло, що опирається на могутні підпружні арки й трикутні площини “парусів” між ними. Ліворуч і праворуч розташовані бічні нави, висота яких наполовину менша від головної. У центрі влаштовано вхід до крипти з похованнями<sup>14</sup>.

Увесь монументально-декоративний ансамбль оздоблення інтер'єру, що складався з різьбленої дерев'яної і мармурової скульптури численних вівтарів XVIII ст. і настінних розписів (1877 р.) Еразма – Рудольфа Фабіанського, відзначався багатством сюжетів й образів, широким використанням символіко-алегоричних мотивів, рослинної і геометричної орнаментики. Розписи виконано в техніці “сухої фрески” клейовими фарбами. У вівтарній частині вони замінили декоративне оббиття з адамантку, яке прикрашало стіни після проведення в костелі 1751 р. пишного похорону Ю.Потоцького – власника міста й фундатора оздоблення храму.

Настінні розписи колегіати вміщують євангельські сцени з життя Христа й Богородиці в картушах на склепіннях та орнаментально-декоративні композиції й мотиви окантованого листа, гірлянди з овочів і квітів, символічне зображення пшеничних колосків і палаючих світильників (символ Віри). У заглиблених частинах карниза намальовані крилаті голівки ангелів, а стіни вздовж периметра були обрамлені грецьким меандром.

Своєрідно вирішено майстром підкупольний простір споруди. У чотирьох “парусах” представлено півпостаті євангелістів із символами. А на склепіннях купола – попарно розташовані фігури апостолів і пророків у круглих медальйонах.

Працюючи над монументальним оздобленням храму, Еразм Фабіанський використовував також декоративні елементи стилю бароко. Барвисто й ілюзорно відтворені картуші, гірлянди та пишні акантові пагони перегукуються з позолоченою скульптурою

і розмальованими конструкціями барокових вівтарів колегіати. Перебуваючи в Парижі, Відні, Кракові, Львові, Кам'янці-Подільському, художник був добре обізнаний з архітектурою та оздобленням багатьох барокових споруд<sup>15</sup>.

У середині костелу по обидва боки головного входу під час відзначення 200-річчя битви під Віднем 1883 р. було встановлено дві дошки з білого мармуру (з написом польською й українською мовами) на спомин про Станіслава Потоцького, на честь якого було назване місто Станіславів. У 1933 р. польська дошка була відновлена та встановлена між контрфорсами праворуч від входу, а українська – знищена<sup>16</sup>. У вересні 2013 р. за проектом місцевого скульптора В.Довбенюка було відновлено меморіальну дошку.

Над контрфорсами, на висоті другого поверху, можна побачити герб Потоцьких з датою 1737 – першого капітального ремонту костелу.

18 травня 1980 р. після ремонту в костелі був відкритий художній музей, що за короткий час перетворився в багатющу скарбницю українського професійного та народного мистецтва. Серед його 70 тисяч експонатів можна побачити унікальні картини, гравюри й скульптури наших відомих митців: М.Бринського, В.Касіяна, І.Остафійчука, Я.Пстрака, П.Сахра, Г.Смольського, М.Фіголя та багатьох інших професійних і народних художників<sup>17</sup>.

На площі, яка примикає до міської ратуші, височать вежі Вірменської церкви – пам'ятника культової архітектури XVII ст. Вірменська церква була побудована спочатку з дерева, за часів А.Потоцького в 1663 р.

З ініціативи станіславівського вірменського братства протягом 1742–1762 рр. був споруджений величавий кам'яний костел у стилі пізнього бароко. Його було освячено 22 серпня 1763 р. архієпископом Я.Августиновичем під назвою Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії<sup>18</sup>.

Багато оздоблена живописними й скульптурними творами внутрішня частина церкви. Привертають увагу галерея із 14-ти великих колон, прикрашена фігурами апостолів, і прекрасні фрески на стінах, виконані пензлем Яна Солецького. До цього часу збереглися його композиції “Вознесіння” й “Акафіст Богородиці”, а також барокові фігури св. Миколая і св. Онуфрія, виконані відомим скульптором Матвієм Полейовським. Особливу цінність мають статуї “Георгій змієборець”, “Архангел Михаїл”, “Мойсей”, “Благовіщення” і “Схимник Онуфрій”.

Проект внутрішнього оздоблення собору робив майстер Петро. Уся скульптура поліхромна, вирізьблена з дерева, покрита левкасом і фарбована, а потім позолочена. За біблійним сюжетом тут зображено настінні розписи Яна Солецького: 12 апостолів, Хресну дорогу, Хреста й Богородицю<sup>19</sup>.

Привертає увагу виконана у вірменському стилі вівтарна плита Хачкар, яка знаходилася в центрі вівтаря. Її проектував інженер С.Треля – міський архітектор, а виконав М.Антонюк. Ця пам'ятна плита – символ вірменської громади<sup>20</sup>.

У 1868 р. після великої пожежі в місті збереглися тільки стіни костелу. Були пошкоджені настінні розписи роботи польського художника Я.Солецького, а також прикраси інтер'єру з алебастру, різьблені вівтарі, станковий живопис, різні усталі багатого декору.

Після невдалої реставрації 1869 р. будівля дещо змінила свій зовнішній вигляд. Зникла башта, яка вінчала дах, а дві круглі вежі, що обрамлюють головний фасад, стали нижчими, їхні барочні завершення замінили простими дзвоноподібними куполами. Замість ряду півциркульних вікон з'явилися прямокутні, усунуто їхнє барочне обрамлення.

## Дохристиянські старожитності та пам'ятки християнської культури в Карпатах

У 1919–1930 рр. тривало ще одне оновлення костелу. Зокрема, реконструйований портал, поставлена мурована огорожа з брамами за проектом архітектора С.Треля. Були відновлені фрески Яна Солецького.

Храм упродовж століть славився чудотворним образом Пречистої Діви Марії, що походив із XVII ст. і відомий як образ Божої Матері Ласкавої, копія Ченстоховської (Белзької) ікони. Садок Баронч стверджував, що намалював ікону невідомий художник на замовлення писаря вірменської громади Домініка, який тримав її спочатку вдома, після одужання віддав образ до церкви.

У хроніці вірменської парафії є запис, що 22 серпня 1742 р. Божа Матір Ласкава заплакала справжніми сльозами. Численні видужання і чуда під час молитви до цього образу були відомі далеко за межами Станіслава.

Після Другої світової війни ополячені вірмени виїхали до Польщі, узявши із собою чудотворну ікону Богоматері. Нині вона знаходиться в м. Гданськ, у костелі Петра й Павла, а копія цієї ікони є на щипці церкви.

У 1946 р. більшовицька влада передала храм Російській православної церкві, а за два роки пристосувала будівлю під майстерні художників і скульпторів. З 1971 р. після реставрації костел використовувався як Музей історії релігії та атеїзму. З 1990 р. приміщення пристосували до потреб православної церкви – установлено іконостас, з'явилися нові розписи, ікони. З 1992 р. – це Покровський кафедральний собор Української автокефальної православної церкви<sup>21</sup>.

У другій половині XIX ст. єзуїти після скасування цього ордену австрійським цісарем 21 липня 1773 р. майже відкрито займалися релігійною діяльністю, а отже, знову виникла потреба в будівництві нового костелу. У травні 1887 р. на кошти “однієї поважної матрони” єзуїти закупили на початку вул. Заболотівської чотири старі будиночки з городом, де тимчасово замешкали й звідки ходили до вірменського костелу. У червні 1894 р. на цьому місці почалося будівництво нового храму. Спорудження костелу велося за проектом С.Кшижановського з Кракова під технічним керівництвом Я.Шпорка зі Станіслава.

Костел споруджено в стилі відродження. Його довжина 32 метри, ширина – 14 метрів і може помістити 1 500 людей. Кам'яну підлогу виклав майстер з Нового Сонча Чубач (Польща), прекрасну різьбу по дереву виконав майстер С.Крук зі Львова. Вітражі закуплено в Чехії. А орган установила фабрика Рігера із Сілезії. Відкриття костелу відбулося 6 жовтня 1895 р. До костелу було добудовано триповерховий монастир для єзуїтів<sup>22</sup>.

У 1912 р. під час відзначення 300-річчя від дня смерті відомого єзуїтського проповідника П.Скарги на фасаді костелу встановили меморіальну дошку, присвячену його пам'яті<sup>23</sup>.

У районі Княгинин-Колонії, а саме – на Майзлях (тепер вулиця О.Новаківського) з ініціативи й завдяки активній допомозі єпископа Григорія Хомишина був заснований чоловічий Василіанський монастир. При ньому було побудовано церкву Христа-Царя в 1935 р. (іменована на охоронній дошці Троїцькою).

Будівництво монастирського комплексу велося під наглядом ректора Станіславської духовної семінарії о. д-ра Авксентія Бойчука за фонди Заряду лісів греко-католицького єпископства в Богородчанах.

Церква Христа-Царя побудована у візантійському стилі з п'ятьма колонами на зразок Софіївського собору. Вона будувалася за планом Львівського архітектора Олександра Пежанського, а загальне керівництво всіма роботами здійснював український будівельник Гріпа.

Після сумнозвісного Львівського собору 1946 р. церкву було закрито й перетворено на склад, а ченців виселено. Спочатку в приміщенні монастиря розмістилися органи внутрішніх справ, а згодом кінотеатр імені М.Горького. З 1991 р. церкву повернено УГКЦ, а монастир відновлений.

У період кінця XIX – початку XX ст. у Станиславові було споруджено ряд культових споруд (кам'яних і дерев'яних), які збереглися до цього часу та є архітектурними пам'ятками місцевого значення.

На вулиці Вовчинецькій знаходиться Римо-католицька церква Христа-Царя. Храм почали зводити в 1925 р., а завершили в 1939 р. Після закінчення Другої світової війни в 1946 р. святиню закрили. Удруге храм було освячено 24 червня 1989 р. Відтоді розпочалася реконструкція церкви, яка ще триває.

Архітектурними сакральними пам'ятками нашого міста є муровані культові споруди: костел кінця XIX – початку XX ст. на вул. Гординського; костел Йосифа 1920 р. на вул. Мочульського, 1; синагога на вул. Страчених, 7; церква св. Параскевії початку XX ст. на вул. Коновальця; церква св. Обручника Йосифа кінця XIX ст. на вул. Вовчинецькій; церква св. Параскевії 1864 р. у с. Хриплин; церква св. Микити й дзвіниця 1923 р. у с. Микитинці; церква Покрови Матері Божої на вул. Княгинин. Крім того, на околицях міста знаходяться пам'ятки дерев'яної культової архітектури: церква св. Архангела Михаїла 1865 р.; церква св. Юрія Побідоносця 1825 р.; Дмитрівська церква 1902 р. на вул. Нечуя-Левицького, 6<sup>24</sup>.

Таким чином, дослідження пам'яток сакральної архітектури м. Івано-Франківськ послужить зростанню інтересу українського населення до свого краю, його історії, звичаїв і традицій. Вони є надзвичайно привабливими для туристів як з різних регіонів України, так і з-за кордону.

Реставрація сакральних споруд, упорядкування прилеглих територій, розбудова під'їзних шляхів та іншої туристичної інфраструктури сприятимуть розвитку туризму на Прикарпатті, а отже, і зростанню місцевого бюджету.

1. Станиславів–Станіслав–Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківська) : монографія / кер. авт. кол., голов. ред. В. Великочий. – Івано-Франківськ ; Львів ; К. : Манускрипт-Львів, 2012. – С. 292.
2. Заленський С. Отці єзуїти в Станиславові / С. Заленський ; пер. з пол. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – С. 34. – (Моє місто ; № 29).
3. Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Кафедрального Собору Святого Воскресіння / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – С. 20.
4. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська / В. Полек. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. – С. 18. – (Моє місто ; № 5).
5. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіславова) з найдавніших часів до початку XX ст. Ч. 1 / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – С. 19.
6. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ... – С. 292.
7. Грабовецький В. Сторінки літопису... – С. 43.
8. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська... – С. 19. – (Моє місто ; № 5).
9. Грабовецький В. Сторінки літопису... – С. 44.
10. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ... – С. 294.
11. Грабовецький В. Сторінки літопису... – С. 45.
12. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ... – С. 300.
13. Івано-Франківськ : енцикл. слов.: 350-річчю м. Івано-Франківська присвяч. / [Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів]. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. – С. 333.

## Дохристиянські старожитності та пам'ятки християнської культури в Карпатах

14. Мельник В. Сакральне мистецтво Галичини XV–XX століть в експозиції Івано-Франківського художнього музею : путівник-каталог / В. Мельник. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. – С. 24.
15. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ... – С. 302–303.
16. Івано-Франківськ : енцикл. слов... – С. 333.
17. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ... – С. 304.
18. Головатий М. Храми Станиславова / М. Головатий // Часопис "І". – 2009. – № 55. – С. 225.
19. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ... – С. 306.
20. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська... – С. 110.
21. Там само. – С. 306–311.
22. Полек В. Майданами та вулицями Івано-Франківська... – С. 75. – (Моє місто ; № 5).
23. Головатий М. Храми Станіславова... – С. 226.
24. Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ... – С. 31.

**Тарас Маланюк**

(г. Івано-Франковск, Україна)

### **Сакральная архитектура г. Ивано-Франковска: состояние и перспективы использования**

*В статье рассматривается сакральная архитектура Ивано-Франковска. Уделено особое внимание характеристике сакральных объектов Ивано-Франковска, которые являются составной частью историко-культурного наследия Украины. Дается анализ отдельным аспектам исследований церквей Ивано-Франковска. Раскрывается вопрос о перспективах использования культовых сооружений Ивано-Франковска для нужд туризма и экскурсионной деятельности на территории Ивано-Франковской области.*

**Ключевые слова:** сакральная архитектура, памятники архитектуры, культурное наследие.

**Taras Malanyuk**

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

### **The Sacral Architecture of Ivano-Frankivsk: the State and Perspectives of Use**

*The article studies the sacral architecture of Ivano-Frankivsk, which is an integral part of Ukrainian historic and cultural heritage and has great perspectives for the needs of Ivano-Frankivsk regional tourism. The analysis of separate research aspects of churches of Ivano-Frankivsk and nearby areas has been made. The issues concerning the perspectives of using cult buildings of Ivano-Frankivsk for the needs of tourism and excursion activities on the territory of Ivano-Frankivsk region have been studied.*

**Keywords:** sacral architecture, architectural monuments, cultural heritage.